

סימולציה – איום הדיפ־פייק על הביטחון הלאומי בישראל

לצורך גיבוש המלצות לישראל לשם התמודדות עם איום הדיפ־פייק על הביטחון הלאומי, התקיימה באוקטובר 2021 במכון למחקרי ביטחון לאומי סימולציה בהשתתפות מומחים מתחומי הדוברות והתקשורת, האסטרטגיה וניהול המשברים, הטכנולוגיה והבינה המלאכותית, המשפט והמדיניות (ראו נספח א' – המשתתפים בסימולציה). במסגרת הסימולציה חולקו המשתתפים לשלוש קבוצות, כל אחת מהן שיחקה בתפקיד קבוצת מומחים עצמאית שגויסה אד הוק לייצג לראש הממשלה בנוגע להתנהלות מומלצת אל מול תרחיש בדיוני. בתרחיש נכלל סרטון דיפ־פייק שהופץ והחל לעורר תגובות ולהשפיע על המצב בישראל ומחוצה לה. לאחר שגיבוש המלצות להתמודדות עם הסיטואציה בזמן אמת, הצוותים התבקשו לגבש המלצות לצעדי הערכות מקדימים שיסייעו להתמודדות משופרת עם סיטואציה דומה, אם תתרחש בעתיד. התרחיש, הדיונים והמסקנות התנהלו במסגרת 'כלל בית צ'טהאם'.⁵

תרחיש הסימולציה, כפי שהוצג למשתתפים

הזמן: 21 באוקטובר 2021.⁶ בשבועיים האחרונים הקואליציה מתמודדת עם משבר פוליטי סביב סוגיית ירושלים, עקב התנהגות פרובוקטיבית של חלק מחברי האופוזיציה. ההתרחשות אף הובילה לגינוי מטעם מלך ירדן, להתערבות מצד מדינות אסלאמיות שעניין נמצאת ישראל בקשרים דיפלומטיים ולדרישה אמריקאית ואירופית לרסן את הגורמים השונים. ההתרחשויות עירבו גם מספר התפרצויות של הפגנות אלימות בירושלים וכן בגבול רצועת עזה.

בשעות הבוקר המוקדמות החלה הפצת סרטון ברשתות החברתיות ובאמצעות קבוצות ווטסאפ וטלגרם רבות, שבו נראה מפגש מצומצם של מנהיגי מפלגות הימין הפוליטי בישראל, וביניהם ראש הממשלה מר נפתלי בנט. בסרטון קורא אחד מחברי הכנסת המוכרים ממפלגות הימין הדתי: "עלינו לסיים את הסוגיה הפלסטינית אחת ולתמיד! על אלימות נגיב באלימות! לא ניתן שיכתיבו לנו כיצד להתנהג בבירתנו הנצחית, עלינו לעלות חמושים על אל־אקצה ולהראות להם מי הריבון". בסרטון נראים כל הנוכחים במקום, בכללם בנט, מגיבים לדברים במחאות כפיים סוערות ואת בנט מוסיף: "יש גבול לפשרנות".

בערוצי התקשורת המסורתיים וכן באתרי החדשות באינטרנט מתלבטים כיצד להציג את העניין ואף פנו לנראים בסרטון כדי לקבל את תגובתם. במקביל דיווחו גורמים בשב"כ על התארגנות של גורמי ימין קיצוניים לעלות ולפרוץ בכוח להר הבית. שעות ספורות לאחר פרסום הסרטון איימו חמאס וחזבאללה לשגר בערב מטחים למרכז ישראל אם הממשלה לא תתנצל, תקל את תנאי התפילה של המוסלמים בהר הבית ותמנע גישה של יהודים לאתר.

5 The Chatham House Rule – כאשר פגישה או חלק ממנה מתקיימת על פי כלל בית צ'טהאם, המשתתפים רשאים להשתמש במידע שהתקבל בפגישה, אך נאסר עליהם לחשוף את זהות הדובר או הדוברים ואת השתייכותם המקצועית.

6 שבועיים קדימה מיום קיום הסימולציה, במטרה לאפשר למשתתפים לדמיין עתיד קרוב שבו חלות הנסיבות המוכרות להם.

עקב הפצת הסרטון ניכר כי אלפי אזרחים ישראלים מתכננים לצאת לרחובות למהומות אלימות ברוב ערי ישראל, ובכלל זאת לעשות שימוש בנשק חם. מספר מנהיגים מהעולם המערבי וכן מנהיגי מדינות ערביות ואסלאמיות ידידותיות לישראל פנו לממשלה בדרישה להבהרה והתנצלות.

הדין בקבוצות

במסגרת הדין בקבוצות נשאלו המשתתפים: כיצד תמליצו לראש הממשלה לפעול על מנת למנוע או לצמצם את ההסלמה? המשתתפים התבקשו לחשוב על צעדים הניתנים לביצוע בזמן אמת, בתגובה לסרטון שכבר הופץ ברשתות החברתיות, אך טרם עלה בערוצי התקשורת המסורתיים ובאתרי החדשות באינטרנט. הדין שהתקיים בשלוש קבוצות שונות הפיק בחלקו מסקנות דומות ובחלקו מסקנות שונות. להלן ההמלצות שגובשו בקבוצות:

המלצות להתמודדות בזמן אמת

- בקבוצות השונות רווחה המלצה לראש הממשלה לנקוט **אסטרטגיה של הזמה מהירה מבוססת ראיות** – הצהרה תקשורתית מהירה, פשוטה וכנה של המופיעים לכאורה בסרטון, מגובה בראיות טכנולוגיות ובתפוצה נרחבת. ההמלצה נבעה מתוך הידיעה של ראש הממשלה כי הסרטון מזויף, וכי לא יתאפשר להציג ראיות סותרות כאילו הוא או מי מהאחרים באמת היה במקום או אכן אמר את שנראה בסרטון.
- חלק מהמשתתפים סברו כי **להזמת הסרטון תהיה השפעה מצומצמת בלבד** וכי "מי שירצה לעלות להר הבית – יעלה"; "ההשפעה כבר נעשתה"; "זה לא ישנה כלום"; "גם אם תצא הכחשה נחרצת, לא בטוח שיקבלו אותה". סברה זו מדגישה את חשיבות ההיערכות למניעה מקדימה. בה בעת, חלק מהמשתתפים סברו כי הכחשה והזמה של הסרטון ישפיעו על המתלבטים, ויש בה טעם גם אם השפעתה תהיה חלקית.
- **חלק קטן מן המשתתפים** הציעו לנקוט דרך קונוונציונלית פחות ולהמליץ לראש הממשלה לרתום את היכולות הטכנולוגיות של גורמים בישראל כדי **ליצור במהירות סרטון דיפ־פייק** אמין שבו ייראו מנהיגים של ארגוני טרור המאיימים על ישראל אומרים אמירות שלא יעלו על הדעת. סרטון זה יסומן כמזויף ומטרתו תהיה להגחיק גם את הסרטון שעורר את ההסלמה ולהדגים עד כמה קל להראות מישהו אומר דברים מופרכים לחלוטין (במקרה זה, לא כדי ליצור מצג שווא נגדי ומטעה). אולם חלק ניכר מהמשתתפים התנגדו להצעה זו בטענה שאין לתת לגיטימציה לשימוש בפייק, שאינו אמור להיות חלק מהאמצעים הלגיטימיים של הממשלה. המשתתפים נשאלו חלוקים בדעותיהם בעניין זה.
- רעיון נוסף שעלה הוא **נקיטת מהלך תקשורתי שיתמקד בדין באחריותן של הרשתות החברתיות למצב המתוח**. אולם מרבית המשתתפים סברו שלא תצמח ממהלך זה התועלת המבוקשת במובן של צמצום ההסלמה.

הקשרים נושאים ממוקדים

- **הזווית הטכנולוגית** – הכלים הטכנולוגיים לזיהוי ולהוכחת פייק קיימים, אך אינם מספקים מענה מקיף לאתגר. אם מופץ סרטון דיפ־פייק ברמה גבוהה, יש להניח כי גורם בעל עוצמה (ככל הנראה מדינתי)

עומד מאחוריו, ולכן יש להיערך להתמודדות לא רק עם הסרטון אלא גם עם פוטנציאל למתקפה של סרטונים כאלה.

- **הזווית המשפטית** – מבחינה משפטית אין כיום מענה ממוקד, ולא ניתן להוציא מיידית צו עיכוב נגד הפצה. גם החקיקה ברחבי העולם בנושאי דיפֿייק בפרט ופייק ניוז בכלל היא לוקאלית, נישתית ולא משמעותית. המשתתפים בסימולציה סברו כי יש עילה לפנות לרשתות החברתיות בבקשה להוריד את הסרטונים, אך לא חלה עליהן חובה לעשות זאת. המשתתפים בסימולציה הזכירו שוב ושוב את הצורך לפעול להסדרה משפטית מבעוד מועד. עם זאת רווחה בקרבם הנחה כי פנייה לבית המשפט במטרה להוציא צו איסור פרסום תתקבל, משום שאף כי מדובר בפגיעה בחופש הביטוי ובזכות הציבור לדעת, האיום הביטחוני הוא משמעותי ולכן תגבר הזכות לביטחון. עם זאת נותרה ספקנות לגבי יעילותו של המהלך עקב חוסר ההשפעה המשווער שלו על התפוצה בקבוצות שונות באפליקציות המסרים המיידיים.
- **הזווית של התקשורת** – המשתתפים הניחו כי כל עורך תקשורת ירצה לשדר את הסרטון וישדרו, העניין הוא איך יציג אותו. הממשלה חייבת לפנות לתקשורת הממוסדת ולבקש ממנה לשדר את הסרטון עם 'סימן מים' בובה ומודגש שיבהיר כי מדובר בפייק. יש מי שסבר כי גם אם צעד זה לא ישיג תוצאה מיידית, תהיה לו חשיבות חינוכית מתמשכת.
- **הזווית של הצנזורה** – רבים טענו ש"הצנזורה לא רלוונטית במקרה הזה", משום שחופש הביטוי כנראה יעמוד לזכות המפיצים ובכל מקרה מדובר בפתרון שאינו מניח את הדעת, כי אנשים יוכלו להפיץ את המידע דרך אפליקציות המסרים המיידיים כמו ווטסאפ או טלגרם.
- **הזווית הביומטרית** – לשיטתם של חלק מן המשתתפים, דיפֿייק מעלה סכנה מטרידה בכל הקשור לזיוף ביומטרי, שכן תכונות ביומטריות (מראה פנים, קול וחיתוך דיבור) נלקחות מאדם מסוים ונעשה בהן שימוש שלא ברשותו על ידי אדם אחר. אלא שהרשויות עדיין לא ערוכות להתמודד איתו. זאת בשונה מזיוף תיעוד ביומטרי אחר – למשל תעודות זהות ודרכונים. עם זאת הודגש כי האפשרות להתחזות הייתה קיימת קודם לכן, ללא תלות במחשוב מתקדם, למשל באמצעות מסכות סיליקון.
- **מקור הסרטון** – חלק מהקבוצות קיבלו הזדמנות להתמודד עם השאלה "האם למקור הסרטון יש השפעה על דרך ההתמודדות?" וכל קבוצה התמודדה עם מקור אחר – מדינתי או לא־מדינתי. יודגש שבין הקבוצות לא ניכרו הבדלים בדרך ההתמודדות בתוך ישראל, על פי מקור ההפצה של הסרטון, אולם ניכרו הבדלים בהמלצות לראש הממשלה לגבי התמודדות בזירה הבינלאומית. היכולת להוכיח את מקור הסרטון עשויה לסייע ברתימת גורמים בינלאומיים לגנות את מפיציו ולא לחבור למגנים את ישראל.

המלצות להיערכות מקדימה

לאחר הדיון בקבוצות נערך דיון במליאה, שבו נדונו סוגיות הקשורות להיערכות מקדימה למניעת מקרים כמו זה שהוצג בתרחיש, וכן לשם יצירת אמצעים להתמודדות עם אירוע דומה, אם יתרחש. גם בדיון זה הודגשה החשיבות של האמצעים הטכנולוגיים הקיימים לזיהוי מוקדם של הפצת פייק ניוז, ובמסגרתו גם דיפֿייק ברשתות השונות.

נוכח עוצמתן של הרשתות החברתיות וכן של האפליקציות להעברת מסרונים מידיים וטכנולוגיות נוספות (דוגמת פרופילים מזויפים ובוטים) המאצים את התפוצה, ניכר כי על ישראל (כמו גם מדינות אחרות) להיערך במספר היבטים:

- **חקיקה ורגולציה** – יש לעסוק במשמעויות המשפטיות ולאפשר לחוק להתמודד עם סוגיית הדיפ־פייק הן טרם ההתרחשות והן בזמן אמת. כלים אלה יתייחסו למורכבויות בנוגע לחופש הביטוי ויכילו אותן.
- **רשויות החוק והמשפט**, כמו גם רשויות שאחריות על תחומי המחשוב והדיגיטל במדינת ישראל, נדרשות לחשיבה ולהתארגנות לטיפול בנושא מתוך הכרה שמדובר באירוע ביומטרי.
- **חיזוק הקשר והעבודה המשותפת של הממשל עם התקשורת הממוסדת והרשתות החברתיות** – מומלץ לקבוע נוהל עבודה מסודר מול התקשורת הממוסדת וליצור סטנדרטים ידועים ומוסכמים לטיפול באירוע דיפ־פייק, כפי שהוצג בתרחיש. עבודה משותפת עשויה לגרום לתקשורת לקבל על עצמה הגבלות וולונטריות גם במקרה שהחקיקה עדיין חסרה.
- **חינוך הציבור** – יש לסייע בהפצת הידע והמודעות של הציבור לקיומו של דיפ־פייק ולפשטות והזמינות של יצירתו, על מנת לעורר ביקורתיות כלפי תוכן שהציבור נחשף אליו בערוצים הלא־ממוסדים. כן יש צורך להגביר את המודעות בקרב אנשי מקצוע – עיתונאים, מנהלי קהילות ברשתות החברתיות – ולחשוף אותם לכלים טכנולוגיים המסייעים בזיהוי דיפ־פייק. אפשר להיעזר בקמפיינים ממומנים על ידי הממשלה כפי שנעשה בהקשר למגפת הקורונה למשל, בתוכניות טלוויזיה העוסקות בטכנולוגיה ובגורמים אמינים נוספים, שיציגו את העניין לציבור.

מסקנות ניתוחיות מן הדיון

בין היתר, במהלך הסימולציה ניכרה מחשבה בקרב המשתתפים כי ייחודיותה של תופעת הדיפ־פייק מאתגרת למעשה. משתתפים רבים לא התייחסו לסיטואציית התרחיש כאל זו היוצרת איום חדשני שטרם נראה, או כאל איום שונה במהותו מאיומים אחרים הנובעים מתפוצת המידע המסיבית והמהירה ברשתות החברתיות ובאפליקציות להעברת מסרים מידיים.

בזמן שמשתתפים אחדים טענו כי "הפצת שמועות שקריות הייתה קיימת עוד ברומא העתיקה", חלק ניכר מהם טענו כי מדובר בתופעה חדשנית בעלת פוטנציאל השפעה בסדרי גודל שהמוח האנושי מתקשה לתפוס, ולכן יש להיערך להתמודדות בהתאם. בהתייחס לסימולציה עצמה, רק מעטים מבין המשתתפים התייחסו לעובדה שמדובר בסרטון – שבו נראים ונשמעים לכאורה נבחרי הציבור ובתוכם גם ראש הממשלה – כאל סיטואציה שעשויה להיות לה השפעה רבה יותר מזו של זיוף דומה בכתב או בתמונה. ראוי לציין כי המשתתפים לא נשאלו ישירה בעניין זה.

אפשר למצוא הסברים שונים לממצא זה. השערה אחת היא ש'פייק הוא פייק', ובעידן הפוסט־אמת יש לדיפ־פייק מתוחכם או לצ'יפ־פייק (זיוף שנוצר באמצעים כגון עריכה פשוטה ולא באמצעות זיוף מבוסס בינה מלאכותית) השפעה דומה. השערה שנייה גורסת כי קיים עדיין קושי לתפוס את השפעות הדיפ־פייק הייחודיות. ההשערה השלישית היא כי למרות שקיים הבדל בין השפעת הדיפ־פייק לצ'יפ־פייק, הם אינם נבדלים מהותית במענה שהם דורשים מאיתנו לגבש (אותו מענה שהמשתתפים בסימולציה התבקשו לספק).

כמו כן עלתה מבוכה מסוימת אל מול ההתמודדות עם פייק שתפוצתו אינה ניתנת לעצירה כמעט, על כל צורותיו השונות. ניכר כי הרשויות והגורמים השונים אינם ערוכים כיום להתמודדות גם עם צ'יפ־פייק נוכח הקושי של הרשויות מול הרשתות החברתיות, האפליקציות להעברת מסרים מיידיים ועוצמתן של קבוצות וקהילות דיגיטליות, כמו גם היכולת להשפיע עליהן באמצעות פרופילים מזויפים, בוטים ואמצעים טכנולוגיים נוספים. על אף ההסתייגות המסוימת העולה כאן לגבי הייחודיות של הדיפ־פייק, הנושא ראוי לבדיקה ולהתייחסות מיוחדת. מתקפת דיפ־פייק משמעותית בניסיון לפגוע בביטחון לאומי של ישראל אומנם טרם התרחשה, אך יוזכר כי ספקנות התעוררה בעבר גם לגבי איומים טכנולוגיים אחרים, ביניהם איום הרחפנים שזוכה כיום לתשומת לב רבה, המובילה לפיתוח מערכות נגד ודוקטרינות להתמודדות – אם כי בפיגור של שבע עד עשר שנים ביחס להופעתו הראשונית. לסיכום, הסימולציה חשפה פער מטריד בין איום חדש שמשמעויותיו אולי אינן מובנות במלואן לבין מידת המוכנות וההיערכות אליו בישראל, הן מבחינה טכנולוגית, הן מבחינת חינוך הציבור והן מבחינת רגולציה, חקיקה ואכיפה.